

עאטף אבו עג'אג'

המכונים לחקר המדבר ע"ש יעקב בלאושטיין, היחידה ללימודים חברתיים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מאמר זה עבר שיפוט עמיתים

מנידה ליישובי קבע – שינויים קיצוניים בתרבות הבדואית | צילום: אתי אליהו

[תוכן זה הוא חלק מרב-שיח. לחצו כאן לדיון המלא](#)

התכנית להסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב: האם היא עלולה או עשויה לשנות את מצב הבדואים?

גיליון אביב 2012 / כרך 3(1) / הנגב 5 בפברואר, 2012

החל בשנות ה-60 הגבירה מדינת ישראל את מאמציה למציאת פתרונות הולמים לסוגיית ההתיישבות הבדואית בנגב. כתוצאה מכך, הוקמו שבעת היישובים הקיימים כעת (כסיפה, חורה, לקיה, ערערה, שגב שלום, תל שבע ורהט). הקמת היישובים והמעבר של חלק מהקהילה הבדואית ליישובי קבע, גרמו לשינויים קיצוניים באורח חייהם ולשינויים חברתיים ותרבותיים רבים. מאז, ממשיכה המדינה במאמציה למצוא פתרונות לסוגיית קרקעות הבדואים, והכלי היה (כרגיל!) הקמת עוד ועוד ייעודיות (ועדת אלבק בשנת 1975, ועדת מנע בשנת 1996, ועדת גולדברג בשנת 2008). בשנת 2003 התקבלה החלטת ממשלה שלפיה הוקמה המועצה האזורית אבו בסמה.

בשנה האחרונה קיבלו מסקנות ועדת גולדברג תאוצה, והתכנית של הסדרת ההתיישבות הבדואית בנגב קיבלה יתר תשומת לב. נוצר הרושם שהיא נכנסת למסלול ביצוע מואץ ובלתי מתפשר. ביצוע התכנית דורש השקעה כלכלית רצינית בהקמת תשתיות ייעודיות ביישובים החדשים שיוקמו או יוכרו ובהתאמת תשתיות ביישובים הקיימים שיקלטו את ה"מפונים". הנחישות של המדינה לבצע את התכנית מגיעה על רקע פערים מהותיים, הן של המדינה הן של הבדואים, בדרך שהתכנית נתפסת בה. מבחינת המדינה, התכנית עשויה להטיב עם הבדואים ולפתור סופית את סוגיית היישובים הלא-מוכרים, ובה בעת תוכל ליצור מקור השקעה ופיתוח ביישובים הקיימים. לעומת זאת, מבחינת הבדואים, התכנית עלולה לפגוע קשות בצורת חייהם, והיא נועדה לנשל אותם מאדמותיהם ולפגוע בזכויות הבסיסיות שלהם. השוני בין שתי הגישות לא נוצר בחלל ריק – רמת האמון של האוכלוסייה הבדואית במדינה ובוועדותיה נמצאת בשפל חסר תקדים. מציאות זו קיבלה ביטוי בדו"ח של השופט גולדברג עצמו, שמתח ביקורת על ריבוי הוועדות שלא בהכרח חוללו שינויים: **"לא נמנה את כל הוועדות שהציעו בעבר פתרונות ליישוב הבדואים בנגב. ריבוי הוועדות לא הביא לשינוי של ממש בנושא שלשמו הוקמו, הן לא השאירו את רישומן, וכמעט שלא נשתנה דבר בעקבותיהן"**.

כאשר מתבוננים במהלכים ובתכניות שהובילה המדינה עבור הבדואים, קשה להצביע על הצלחה ארוכת טווח של תהליכים. אזכיר רק שתי דוגמאות בולטות:

שבעת יישובי הקבע שהוקמו לפני עשרות שנים, סובלים מהזנחה ומרמת חיים נמוכה. היישובים, שכולם נמצאים בדירוג הכלכלי-חברתי הנמוך ביותר (1 מתוך 10), סובלים מרמות גבוהות של אבטלה, מהיעדר מסגרות חברתיות ותרבותיות, מרמת תשתיות נמוכה מאוד בהשוואה ליישובים היהודיים השכנים, מצפיפות רבה במגורים ומהיעדר בנייה ייעודית לזוגות הצעירים, מרמות פשיעה גבוהות, וכד'. נוכח מציאות קשה זו ניתן רק לשער מה יהיה המצב אם תמומש ההחלטה שלפיה חלק מהבדואים ישיגו להסדרי קרקעות במסגרת תכנית ההסדרה יועברו ליישובים אלה.

ההכרה ביישובי אבו בסמה שהתבצעה לפני כעשור, לא שינתה בהרבה את מהות חייהם של התושבים. עיקר ההכרה בא לידי ביטוי על הנייר בלבד. עד כה לא פותחו שכונות ולא שווקו מגרשים לבנייה. כמעט כל יישובי אבו בסמה אינם מחוברים לרשת החשמל הארצית ואינם מחוברים לרשת הביוב. המדינה תתקשה לתת הסברים הוגנים לתושבים הבדואים שתוהים מדוע מתעקשת המדינה על הצלחת תכנית ההסדרה, בעוד המצב הקיים ביישובי אבו בסמה שונה לחלוטין מן ההבטחות.

מזון הבדואים במדינה נמצא בשפל, והם חוששים שינושלו מאדמותיהם | הצילום באדיבות ארכיון החברה להגנת הטבע

לאור זאת ובהתחשב בעובדה שרמת האמון בין המדינה לבין האוכלוסייה הבדואית נמצאת בשחיקה מתמדת, דרוש תהליך רציני ומקיף של בניית אמון, שבו הקהילה הבדואית תהיה חלק מתהליך קבלת ההחלטות. תחילה, יש לעצור באופן מוקדם את הריסות הבתים המתרחשות כמעט על בסיס יומי, ועל המדינה להתחיל באופן מוקדם בשינוי המציאות של היישובים המוכרים הקיימים. תכנית כזו צריכה לטפל במכלול הבעיות הקיימות באותם יישובים, החל במערכת החינוך וכלה בהשקעה בשיפור התשתיות הפיזיות המעטות הקיימות. חשוב שתהליך בניית האמון ייעשה כעת, עם הקהילה כולה, ובמיוחד תוך מתן מענה לדור הצעיר. אין זה סוד שהקהילה הבדואית שמונה כ-200 אלף תושבים, נחשבת לאחת האוכלוסיות הצעירות בעולם. כ-63% מהבדואים הם מתחת לגיל 18. למעלה מ-5,000 תלמידים מסיימים תיכון מדי שנה, אך פחות מ-15% מהם ממשיכים ללימודים אקדמיים. הדור הזה, שגדל במציאות קשה, עלול להיות "הדור האבוד", והתוצאות לכך יהיו קשות לקהילה עצמה ולמדינה. לכן, תהליך בניית האמון אמור ועשוי להפוך את הדור הבא לחלק מהפתרון, כי אחרת הוא יהיה, ככל הנראה, החלק העיקרי של הבעיה. לאחר שהמדינה תעשה שינוי דרסטי ביישובי הקבע והתושב ירגיש את השינוי שיבוא לידי ביטוי בכל מרכיבי חייו, ניתן יהיה להתחיל הליך משמעותי יותר, שכן מרבית הטענות (המוצדקות) של הבדואים כיום יצומצמו בהרבה, והדרך למהלכים עתידיים רחבי היקף תהיה סלולה וקלה יחסית.